

STANISŁAW TOCHOWICZ

WSP w Bydgoszczy

KULTURA PRAWNA ORAZ KULTURA PRAWNICZA JAKO ELEMENTY DZIAŁAŃ NAUCZYCIELA

1. Wprowadzenie

Przedmiotem mojego zainteresowania jest z jednej strony kultura prawna, zaś z drugiej kultura prawnicza - potraktowane jako elementy działań nauczyciela. Mamy zatem do czynienia z dwoma postaciami kultury, wyróżnionymi w szerszych ramach kultury w ogóle, odnoszonymi do określonego zawodu, a mianowicie do zawodu nauczycielskiego, przy czym chodzi o postacie kultury uznane za elementy działań realizowanych w sytuacji owego zawodu, a więc działań realizowanych przez osobę wykonującą zawód nauczycielski, przez nauczyciela.

Zarówno wyróżnienie kultury prawnej oraz prawniczej, jak i odnośnienie owych dwóch postaci kultury do określonych zawodów nie ma jak dotąd wyczerpującej literatury. W niniejszym przypadku, a więc w sytuacji odnoszenia wymienionych postaci kultury do zawodu nauczycielskiego, mamy w ogóle do czynienia, jeśli dobrze orientuję się, z pierwszą próbą rozważenia problemu.

2. Kultura prawna

Jak już wspomniałem, wyróżnienie kultury prawnej nie ma wyczerpującej literatury, przy czym "Przede wszystkim/.../ brak klarowności co do tego, jakie zjawiska należy objąć tym pojęciem i czy dają się one sprowadzić do jakiejś wspólnej kategorii analitycznej"¹. Spośród istniejącej literatury godne uwagi są prace K.Pałeckiego². Na ich kanwie przeprowadzimy nasze rozważania.

K.Pałecki definiuje kulturę prawną jako "zespół społecznie dokonywanych działań symbolicznych, realizujących zawarte w prawie

wzory działań symbolicznych". Przytoczoną definicję wyjaśnia i uzasadnia następująco.

Punktem wyjścia jest przyjęcie określonego rozumienia kultury. Oczywiście bowiem jest, iż w sytuacji określania kultury prawnej niektóre rozumienia kultury okazują się zupełnie nieprzydatne. Np. na pewno nieprzydatne będzie zbyt szerokie rozumienie kultury, w świetle którego obejmuje ona nie tylko duchowy, lecz również materialny dorobek człowieka. Wymieniony autor decyduje się zatem na uwzględnienie tzw. normatywnej teorii kultury, która ogranicza kulturę do zbioru norm, wzorów i reguł. Owe normy, wzory i reguły mają pewne cechy wspólne. Mianowicie: 1/ nie mogą być zaliczone ani do materialnych wytworów człowieka, ani do jego faktycznych zachowań /działań/ 2/ są pewnymi abstrakcjami wyprowadzonymi z rzeczywistych działań ludzi /obejmują istotne z pewnego punktu widzenia cechy działań rzeczywistych, przy czym według wiedzy i systemów wartości osób, które tworzą lub propagują dany wzór, normę lub regułę, działania dokonane zgodnie z nimi są w określonych sytuacjach najlepsze, tzn. prowadzą do maksymalnie pożądaných efektów/, 3/ przekazywane są one zarówno synchronicznie /tj. w ramach jednego pokolenia/, jak i diachronicznie /tj. z pokolenia na pokolenie/, będąc względnie trwałe i względnie powszechne, 4/ sposób ich przekazywania nie polega na przekazie genetycznym, lecz odbywa się przez wykształcone w danym społeczeństwie systemy znaków /języków/, 5/ ich moc regulacyjna jest uzależniona wyłącznie lub w znacznym stopniu od ich społecznej akceptacji. Tak rozumianą kulturę można określić jako pewien zbiór wzorów /łącząc pod zbiorczym hasłem wzory zarówno normy, jak wzory i reguły/.

Niezbędne jest, konkretyzując przytoczoną definicję, określenie czego owe wzory dotyczą, innymi słowy, używając terminologii K. Pałeckiego, określenie przedmiotu "uwzorowania". Autor ten przyjmuje, iż uwzględnieniu podlegają tylko takie wzory, których przedmiotem "uwzorowania" są czynności ludzi zdeterminowane przez ich wiedzę i systemy wartości; te czynności nazywa działaniami. Z kolei wśród tych działań wyróżnia taką ich część, której cechą szczególną jest posiadanie znaczeń. Piśze, iż "Potoczna nawet obserwacja pozwala stwierdzić, że niektóre działania pełnią funkcję znaków, tzn. są "nośnikami" konwencjonalnie im przypisanych zna-

czeń i ich realizacja przez pewnych ludzi w określonych sytuacjach ma na celu przekazanie tych znaczeń innym ludziom /interpretatorom/. Są to działania-znaki, przy czym nie istnieją takie działania-znaki, którym nie odpowiadałyby jakieś wzory, natomiast istnieją wzory, którym nie odpowiadają żadne działania-znaki. Twierdzi wreszcie, iż "doniosłą rolę w społecznych procesach przekazywania informacji spełniają działania-znaki będące nośnikami pojęć /treści/abstrakcyjnych, które nazwiemy /.../ działaniami symbolicznymi. Działaniami symbolicznymi posługujemy się zarówno "na co dzień"/np. dokonując zakupów, składając ukłon, nosząc czarną opaskę żałobną na ramieniu, ustępując miejsca osobie starszej itp./, jak też w chwilach uroczystych /np. składanie ślubowania, "chrzest" nowego statku, dekorowanie odznaczeniem itp./". Szczególną odmianą działań symbolicznych są tzw. wypowiedzi performatywne, w przypadku których przekazanie pewnych treści abstrakcyjnych służy kreowaniu nowych stanów faktycznych, np. nadanie imienia, złożenie przysięgi itp. Społeczne znaczenie działań symbolicznych wyraża się w tym, iż przekazują one przy pomocy czegoś, co materialne i obserwowalne, informacji o czymś, co niematerialne i nieobserwowalne. "Posługiwanie się znakami w celu przekazania pewnych nieskomplikowanych informacji spotykane jest również w świecie zwierzęcym, natomiast umiejętność przekazywania treści związanych z takimi pojęciami, jak np. miłość, sprawiedliwość, żaloba, własność, szacunek, obowiązek itp. jest cechą charakterystyczną wyłącznie dla społeczeństwa ludzkiego".

Konkretyzując zatem ogólnie sformułowane uprzednio rozumienie kultury jako pewnego zbioru wzorów przez określenie przedmiotu "uwzorowania" dochodzimy do ostatecznego jej zdefiniowania jako ogółu wzorów określających działania symboliczne.

Wypada z kolei rozważyć, jak w świetle tak rozumianej kultury kształtuje się relacja: kultura a prawo. Innymi słowy określić czym jest, w sytuacji wymienionego rozumienia kultury, kultura prawna.

Punktem wyjścia jest stwierdzenie, iż prawo, rozumiane jako określony zbiór przepisów, zawiera pewną ilość wzorów działań symbolicznych. Oznacza to, iż działania dokonywane według wzorów prawnych są w części znakami przekazującymi treści abstrak-

cyjne. W szczególności chodzi tutaj o działania proceduralne, a więc działania realizowane w oparciu o przepisy prawa procesowego /zarówno w postępowaniu sądowym, jak i administracyjnym/. Najogólniej mówiąc, można podzielić ogół obowiązujących przepisów prawnych na przepisy prawa materialnego oraz przepisy prawa formalnego. "Na prawo materialne składają się wszystkie te normy, które regulują pierwotne uprawnienia i obowiązki ludzi oraz osób prawnych, ich zachowanie się w społeczeństwie. Na prawo formalne składają się natomiast normy, które służą urzeczywistnieniu tych pierwszych norm", przy czym do przepisów prawa formalnego zalicza się głównie przepisy o charakterze proceduralnym³. Konsekwencją uznania, iż wśród działań prawnych /działań opartych na konkretnych przepisach prawnych, wyrażających poczynania realizujące konkretne dyspozycje prawne/ występują również działania symboliczne - jest przyjęcie, iż "Prawo stanowi część kultury w zakresie wyznaczonym ilością wzorów działań symbolicznych zawartych w treści prawa". Oznacza to, iż w określonej mierze, większej w sytuacji działań opartych na przepisach prawa proceduralnego, mniejszej w przypadku działań opartych na pozostałych przepisach prawa, mamy do czynienia z prawnymi działaniami symbolicznymi, a więc z działaniami symbolicznymi ukształtowanymi regulacją prawną. W tym sensie można powiedzieć, iż prawo współtworzy kulturę oraz iż kultura wyraża się w działaniach prawnych. Te ostatnie stwierdzenia kończą wyjaśnienie i uzasadnienie podanej na wstępie definicji kultury prawnej, przypomnijmy - definicji uznającej, iż kultura prawna to zespół społecznie dokonywanych działań symbolicznych, realizujących zawarte w prawie wzory działań symbolicznych⁴.

Rozważania na temat kultury prawnej należy uzupełnić kilkoma uwagami dotyczącymi prawnych działań symbolicznych. Przede wszystkim trzeba uwzględnić, iż "Działania realizujące wzory symboliczne zawarte w prawie /prawne działania symboliczne/, jakkolwiek zawsze dokonywane są według określonych wzorów /.../ nigdy nie "powielają" realizowanego wzoru w sposób z nim identyczny. Inaczej mówiąc, społeczna praktyka realizowania prawa jest idiosynkretyczna względem ustanowionych przez prawo wzorów. W określonych zbiorowościach, grupach, kategoriach zawodowych itp. mogą wykształcić się stale występujące i charakterystyczne idiosynkretyzmy prawnych działań symbolicznych". Po wtóre, prawne wzory działań symbo-

licznych są zazwyczaj tak zredagowane, iż wyznaczają jedynie główne cechy owych działań. Po stronie osoby, która dany wzór realizuje, występuje zatem pewna swoboda w dokonywanych działaniach. "W skali całej populacji ta "uzupełniająca" wzory prawne aktywność może przybrać postać określonych prawidłowości, typowych dla takiej właśnie populacji". Wreszcie, osoby dokonujące prawnych działań symbolicznych, jak się zdarza, niejednokrotnie spontanicznie tworzą pewne "pomocnicze" wzory działań symbolicznych, uzupełniające wzory zawarte w prawie. Dzieje się tak zwłaszcza wówczas, gdy "osiągnięcie pewnego stanu rzeczy przez realizację wzoru prawnego nie jest możliwe lub możliwe w stopniu niezadowalającym z uwagi na to, iż konsekwencje związane z realizacją wzoru nie odpowiadają pożądanemu stanowi rzeczy". Zbieżną z tym jest sytuacja, gdy pewne wzory symboliczne nie są realizowane, względnie gdy realizuje się je z różną częstotliwością /a więc gdy w ogóle rezygnuje się z nich, albo też realizuje się od czasu do czasu/. Widzimy zatem, iż prawne działania symboliczne przybierają w wielu przypadkach postać odbiegającą od dyspozycji prawnej, określającej owe działania /konkretyzacja, uzupełnienia, wzory pomocnicze, a nawet przejściowa lub stała rezygnacja ze stosowania określonych wzorów/.

3. Kultura prawnicza

K. Pałeczki wyróżnia również pojęcie kultury prawniczej. Wychodzi on z oczywistego stwierdzenia, iż należy mówić o kulturze prawnej w odniesieniu do całego społeczeństwa, a więc o prawnych działaniach symbolicznych realizowanych przez całe społeczeństwo /uściślijmy, iż nie chodzi tutaj o łączne działania wszystkich członków społeczeństwa, lecz o prawne działania symboliczne, realizowane w różnych konkretnych sytuacjach przez różnych członków społeczeństwa i w tym znaczeniu, uwzględniając różnorodność i wielość owych działań, realizowane przez całe społeczeństwo/. "Szczególnie jednak znaczenie ma wiedza o kulturze prawnej tych członków społeczeństwa, którzy profesjonalnie stosują prawo. Społeczna waga prawnych działań symbolicznych dokonywanych przez osoby należące do tej kategorii wynika przede wszystkim z tego, że w bardzo wielu wypadkach jedynie ich działa-

nia mogą wywoływać określone skutki - realizować stany rzeczy konwencjonalnie przypisane tym działaniom". Dodaje, iż chodzi o taką grupę ludzi, która niejednokrotnie wywiera decydujący wpływ na treść wzorów określających prawne działania symboliczne. Tę grupę ludzi nazywa prawnikami w szerokim tego słowa znaczeniu, pisząc, iż "Kategorię tę nazwiemy prawnikami", co o tyle kłóci się z potocznym rozumieniem tego słowa, że prawnikami nazywa się zwykle przedstawicielei tzw. wolnych zawodów pracowniczych /sędziów, prokuratorów, adwokatów, radców prawnych/, podczas gdy w naszym ujęciu będzie chodziło o wszystkie osoby zawodowo stosujące prawo - a więc także urzędników administracji państwowej, funkcjonariuszy MO i innych". Kulturą prawniczą określa "Ogół prawnych działań symbolicznych, dokonywanych przez prawników w ramach ich działalności zawodowej w określonym przeciągu czasu".

W zreferowanym potraktowaniu między kulturą prawną a kulturą prawniczą nie ma, w generalnym ujęciu, różnicy rzeczowej. Ma natomiast miejsce różnica zakresowa. Mianowicie, w pierwszym przypadku mamy do czynienia z ogółem prawnych działań symbolicznych, realizowanych przez całą populację podlegającą określonej regulacji prawnej. Natomiast w drugim z takimi prawnymi działaniami symbolicznymi, które dokonywane są przez prawników. Jednak owi prawnicy potraktowani zostali nader szeroko. Ich zakres podmiotowy obejmuje zarówno osoby wykonujące wymienione wolne zawody prawnicze, jak i inne osoby, sprawujące zawodowo funkcje, w ramach których zachodzi stosowanie prawa. "Pierwszy rodzaj prawnych działań symbolicznych /wymagających bezwzględnie kompetencji zawodowej/ wyznaczy nam zakres kultury prawniczej sensu stricto, natomiast drugi rodzaj prawnych działań symbolicznych /nie wymagających bezwzględnie kompetencji zawodowej/, o ile dokonywane będą przez prawników, wyznaczy nam zakres kultury prawniczej sensu largo. Łatwo zauważyć, iż każda z tych odmian kultury prawniczej w inny sposób wpływa i wiąże się z ogólną społeczną kulturą prawną. Szczególnie ciekawe dla badań empirycznych wydaje się zagadnienie wpływu kultury prawniczej sensu largo na społeczną kulturę prawną. I tak np. warto byłoby zająć się zagadnieniem, w jakim stopniu nieprawicy podejmujący prawne działania symboliczne kierują się swoją wiedzą lub wyobrażeniami na temat tego, jak takie działania

realizowane są przez profesjonalistów".

4. Działania nauczyciela

Wypada niniejszym scharakteryzować, z punktu widzenia prawoznawstwa, działania nauczyciela.

Organizacyjnie szkoły oraz inne placówki oświatowo-wychowawcze zlokalizowane zostały, w zdecydowanej przewadze, w ramach administracji państwowej. Struktura administracji państwowej wyróżnia: 1/ organy, 2/ urzędy oraz 3/ zakłady⁵. Organem jest osoba /organ monokratyczny/ lub grupa osób /organ kolegialny/, która w świetle dyspozycji prawnej podejmuje działania uważane za działania państw. Urząd jest organizacją /aparatem/ pomocniczą dla organu. Organem jest np. minister, zaś urzędem /organizacją pomocniczą/ ministerstwo. Oprócz organów oraz urzędów w ramach administracji państwowej występują zakłady, zwane kiedyś publicznymi, a obecnie państwowymi względnie administracyjnymi. Zakładem jest "wyodrębniona trwale część majątku państwowego, która ma służyć nie do wytwarzania dóbr materialnych, lecz do świadczenia usług, jakie mają zaspokajać określone potrzeby"⁶. W rozwoju historycznym były to różne potrzeby, obecnie chodzi głównie o tzw. usługi wyższego rzędu, zaspokajające potrzeby w dziedzinie oświaty, wychowania, nauki, kultury, zdrowia, opieki społecznej itp.

Ogół działań administracji państwowej dzieli się na władcze i niewładcze /organizatorskie/. Do pierwszych zalicza się "ustalenie norm prawnych, czyli generalnych norm postępowania, ustanawianie norm indywidualnych opartych na normach ogólnych, wykonywanie aktów stosowania przymusu państwowego oraz wykonywanie aktów kontroli"⁷. Wśród działań niewładczych wyróżniamy: 1/ niewładcze działania tetyczne /np. zawieranie umów o charakterze majątkowym/ oraz 2/ działania psychofizyczne. Te ostatnie wyrażają się np. w budowaniu i utrzymywaniu obiektów komunalnych i innych, jak również w działalności usługowej, zwłaszcza z zakresu wymienionych usług wyższego rzędu, między innymi w działalności oświatowo-wychowawczej.

Działania władcze oraz niewładcze realizują, w kontekście różnych rozwiązań szczegółowych, zarówno organy, jak i urzędy, jak wreszcie zakłady wchodzące w skład administracji państwowej.

Pozostawiając na uboczu dwa pierwsze człony administracji państwowej oraz wykonywanie przez nie obu wymienionych rodzajów działań, istotne jest, iż również zakłady - a więc szkoły i inne placówki oświatowo-wychowawcze - realizują zarówno niewładcze działania tetyczne oraz psychofizyczne, jak i działania władcze. W szczególności owe zakłady wyposażone zostały w pewne uprawnienia władcze, co upodobniło je do organów państwowych. "Zakład jest definiowany niezmiennie od kilkadziesiątu lat jako zespół środków osobowych i rzeczowych służących trwale wykonywaniu określonego celu administracji /.../. Zakład nie ma członków, lecz użytkowników /chorzy w szpitalu, studenci uniwersytetu/. /.../ Cechą charakterystyczną zakładu jest to, że stosunek jego organów do użytkowników nie jest stosunkiem cywilnoprawnym"/stosunkiem prawnym o charakterze majątkowym, wywodzącym się np. z kontraktu, wykazującym równorzędną pozycję obu umawiających się stron, przyp.aut./, "lecz stosunkiem administracyjnoprawnym" /stosunkiem prawnym charakteryzującym się nadrzędną pozycją podmiotu realizującego czynność administracyjną wobec adresata owej czynności, przyp.aut./."Taki jest stosunek dyrektora szpitala do chorego, stosunek rektora do studenta, stosunek nauczyciela do uczniów"⁸.

W konsekwencji nauczyciel, działający w owych zakładach /szkołach i innych placówkach oświatowo-wychowawczych/ w różnych rolach, a więc jako szeregowy nauczyciel, jako nauczyciel sprawujący funkcje kierownicze, jako członek rady pedagogicznej itd., usytuowany został w podwójnej pozycji, a mianowicie jako podmiot realizujący działania niewładcze /co występuje w przewadze jego poczynañ/, a nadto jako podmiot realizujący działania władcze, związane z władczym charakterem zakładu. W przypadku nauczyciela przedmiotowa jest zatem zarówno kultura prawna, jak i kultura prawnicza w określonych uprzednio znaczeniach.

5. Egzemplifikacja prawnych działań symbolicznych nauczyciela

Poza dyskusją jest, iż nauczyciel działa w trybie określonym prawnie. W jego przypadku mamy do czynienia z działaniami wykonywanymi w "kontekście" funkcjonowania szkoły, podmiotu działającego w ramach administracji państwowej, zaś nie ma działań

administracji państwowej nie uregulowanych prawnie.

W tej sytuacji pozostaje nam jeszcze tylko wykazać, iż wśród działań o charakterze prawnym realizowanych przez nauczyciela występują również prawne działania symboliczne. Przeprowadzenie na ten temat dowodu przesądzi o tym, iż możemy mówić o kulturze prawnej oraz kulturze prawniczej jako elementach działań nauczyciela.

Taksatywne wyliczenie owych działań miałyby się z celem. Wypada nam zatem poprzestać na zreferowaniu najbardziej reprezentatywnych ich przykładów. Wśród nich poczesne miejsce zajmuje sam akt przyjęcia ucznia do szkoły oraz rozstania się z nim w związku z ukończeniem szkoły. Występujące w tym względzie przepisy prawne akcentują formalny oraz uroczysty charakter owych aktów, zaś pedagodzy argumentują to wieloma racjami. Wymienione przepisy są różne w różnych państwach oraz epokach historycznych, nadto zróżnicowane w sytuacji szkół różnych szczebli i typów. Zawarte są głównie w aktach normatywnych niższego rzędu, przy czym praktyka nadaje im niejednokrotnie postać wzbogaconą o tradycje lokalne. Wśród działań, które podejmuje wówczas nauczyciel, występują bezsprzecznie prawne działania symboliczne. Odnotowujemy je również w sytuacjach, gdy następuje nagradzanie ucznia względnie jego karanie. Występujące w tym przypadku przepisy prawne są normatywnym wyrazem określonych wzorów, wytworzonych w praktyce i następnie usankcjonowanych prawnie, albo też wprowadzają określone wzory, dążąc do zastąpienia starych nowymi. Przepisy te cechują się różną skalą uszczegółowienia; generalnie biorąc jest ona, ze względu na skutki, które wywołuje nagradzanie lub karanie, większa niż w sytuacji innych prawnych działań symbolicznych. Również w tym przypadku mamy do czynienia ze wzbogacaniem dyspozycji prawnych lokalnymi tradycjami. Działania, które przy nagradzaniu lub karaniu ucznia podejmuje nauczyciel mają w znacznej części charakter prawnych działań symbolicznych, realizują określone wzory usankcjonowane regulacją prawną. Z analogiczną sytuacją mamy do czynienia w przypadku rozlicznych kontaktów, jakie zachodzą między uczniem i nauczycielem w trakcie codziennych styczności. Obserwujemy te działania zarówno wtedy, gdy w grę wchodzi nauczanie, jak i wówczas, gdy ma miejsce wychowywanie, dokonywane w trakcie procesu dydaktycznego lub poza nim /np. wychowanie internatowe/. Występujące w tym względzie przepisy prawne zawierają dużo

różnych wzorów symbolicznych postępowania nauczyciela. Wzory te, jak zdarza się, tworzą niejednokrotnie szersze zestawy /tak jak np. w przypadku wspomnianego wychowania internatowego/, bardzo często funkcjonują również w relacjach wycinkowych, odnosząc się do indywidualnie określonych poczynań nauczyciela /tak dzieje się np. w przypadku spełniania przez nauczyciela jakiejś okazjonalnej roli w kontaktach z organizacją młodzieżową itp./. Przepisy prawne są w tym względzie również zmienne historycznie. Uwzględnianie przez nauczyciela w bieżącej pracy rozważanych wzorów oznacza realizację prawnych działań symbolicznych.

Szczególnego potraktowania wymagają działania nauczyciela dokonywane w trybie urzędowym /z reguły władcze/, a więc działania, w których odzwierciedla się jego kultura prawnicza. Z osobą nauczyciela rzadko łączymy działalność urzędową, urzędniczą, działalność prawnika w określonym uprzednio znaczeniu. Jednak taka działalność występuje, choć zarówno przez samego nauczyciela, jak i osoby zainteresowane, nie zawsze jest zauważalna. Przykładem może być tutaj wydalenie ucznia ze szkoły. W tych sytuacjach nauczyciel działający w oparciu o własne kompetencje funkcyjne względnie na zasadzie upoważnienia szkoły, pozostaje w oficjalnych kontaktach ze stroną, którą jest uczeń, jego rodzice lub opiekunowie, a także określone organizacje. Obowiązuje go wówczas prawem uregulowany tryb postępowania, w którym obserwujemy prawne działania symboliczne.

Egzemplifikacja prawnych działań symbolicznych nauczyciela może być oczywiście dokonana w szerszych czy bardziej szczegółowych relacjach /przytoczenie konkretnego przepisu prawnego, ustalenie w jego kontekście określonego wzoru, wyczerpujący opis prawnych działań symbolicznych realizowanych w sytuacji zastosowania owego przepisu/. Na takie przedstawienie - dodajmy, iż niezbędne byłoby wówczas przeanalizowanie znacznej ilości przypadków - nie zezwalają jednak szczerze ramy niniejszego opracowania. Chodzi nam w nim bowiem głównie o wykazanie, iż tego rodzaju działalność w ogóle występuje, odzwierciedlając kulturę prawną oraz kulturę prawniczą nauczyciela. To zaś zostało, generalnie rzecz biorąc, dokonane. Natomiast wspomniana szersza egzemplifikacja prawnych działań symbolicznych może stanowić najbardziej ogólne założenia metodologiczne pogłębionych rozważań, w tym uwzględniających badania empiryczne.

6. Edukacja jako przesłanka realizowania przez nauczyciela działań symbolicznych

Z problematyką kultury prawnej oraz kultury prawniczej nauczyciela wiąże się wiele zagadnień towarzyszących. W szczególności zagadnienie edukacji jako przesłanki realizowania przez nauczyciela prawnych działań symbolicznych. Oczywiście jest bowiem, iż identyfikowania oraz realizowania owych działań musi się on gdzieś nauczyć. W związku z tym podlegać powinno rozważeniu zagadnienie świadomości prawnej nauczyciela oraz sposobów jej kształtowania. Jest ono złożone i szerokie, w zasadzie wymaga odrębnego wypracowania. Stąd też w niniejszym artykule możemy się odnieść do tego zagadnienia jedynie w największym skrócie.

Świadomość prawna stanowi formę /część/ świadomości społecznej, przy czym definiujemy ją jako strukturę wieloelementową. Składają się na nią: 1/ znajomość prawa, 2/ oceny i postawy wobec prawa oraz 3/ postulaty odnoszące się do prawa /przy czym w kręgu zainteresowania pozostają nie tylko regulacje prawne, lecz również zachowania społeczne oceniane z punktu widzenia zgodności z obowiązującym prawem/. W związku z naszymi celami skoncentrujemy się na pierwszym elemencie /odnośnie dwóch pozostałych można najwyżej dodać, iż zasadzają się na pierwszym, jednak występować mogą tutaj różne ukształtowania, a więc np. szerokiej znajomości prawa mogą towarzyszyć zarówno pogłębione, jak i powierzchowne oceny, postawy i postulaty.

Odnośnie pierwszego elementu należy stwierdzić, iż pełna znajomość prawa jest nieosiągalna a w konsekwencji, iż zasada ignorantia iuris nocet względnie ignorantia iuris non excusat /nieznajomość prawa szkodzi oraz nieznajomość prawa nie usprawiedliwia/ dotyczy jedynie części prawa, a mianowicie tej, w przypadku której można mówić, w oparciu o różne tytuły prawne, o tzw. zarzucalnej nieznajomości prawa. Dodajmy, iż w miarę rozwoju społecznego owa część ulega narastającej redukcji, między innymi przez uwzględnianie przez postępowe ustawodawstwa zasady formalnego, zachodzącego zwłaszcza między aparatem państwowym i obywatelem, instruowania i ostrzegania tego ostatniego przed negatywnymi skutkami nieznajomości prawa. Rozważając dalej tę kwestię

istotna jest dla naszych celów skala owej zarzucalnej nieznamości prawa, a więc, inaczej mówiąc, odpowiedź na pytanie jaką część prawa obywatel powinien znać i kto ma go jej nauczyć. Jeżeli chodzi o niezbędną znajomość prawa, przyjmuje się, iż obejmuje ona następujące bloki tematyczne: 1/podstawowe wiadomości dotyczące funkcjonowania państwa oraz praw i obowiązków obywatelskich, 2/ wiadomości dotyczące trwale wykonywanych ról społecznych /w szczególności ról wyrażających się w wykonywaniu określonego zawodu/ oraz 3/ wiadomości dotyczące okazjonalnych sytuacji /np. wyjazdu za granicę/. Przyjmuje się również, iż dwa pierwsze rodzaje wiadomości powinny być obywatelowi przekazane, zaś trzecie udostępnione /np. przez łatwo dostępną literaturę i informację/. Natomiast jeśli chodzi o kształtowanie świadomości prawnej, uwzględnia się, iż dokonują tego różne czynniki, w szczególności podmioty zajmujące się edukacją /nauczaniem i wychowaniem/ szkolną, pozaszkolną i poszkolną; w innym ujęciu, zachodzi ono może zarówno w środowisku naturalnym, jak i w środowisku, w którym mamy do czynienia z edukacją intencjonalną.

W świetle powyższych ustaleń odnoszących się do świadomości prawnej oraz jej kształtowania wypada uznać, iż: 1/ przesłanką identyfikacji i realizacji kultury prawnej oraz kultury prawniczej przez nauczyciela jest odpowiedni stopień świadomości prawnej; 2/ w tym względzie chodzi przede wszystkim o pierwszy element owej świadomości, a mianowicie o znajomość prawa; 3/ w tym zakresie należy mieć w szczególności na uwadze drugi blok tematyczny niezbędnej znajomości prawa, a więc blok związany z trwale wykonywaną przez nauczyciela społeczną rolą zawodową; 4/ wiadomości dotyczące owego bloku powinny być nauczycielowi przekazane, przy czym z istoty rzeczy wynika, iż może to być dokonane głównie albo w drodze edukacji szkolnej /w szkołach kształcących nauczycieli/, albo w pokrewnych formach edukacji uzupełniającej /doskonalenie zawodowe o charakterze zinstytucjonalizowanym/.

PRZYPISY

- ¹P.Winczorek, w pracy J.Kowalski, W.Lamentowicz, P.Winczorek, Teoria państwa i prawa, Warszawa 1983 s.220
- ²K.Pałecki, O użyteczności pojęcia kultura prawna, Państwo i Prawo, 1974 nr 2 s.65-75 oraz O pojęciu kultury prawnej, Studia Socjologiczne, Wrocław, Warszawa, Kraków, Gdańsk 1972 nr 2 s.205-24. W pkt. 2 i 3 opracowania streszczam poglądy wymienionego autora, korzystając głównie z pierwszej pozycji /w niej w szczególności pochodzą przytoczone w opracowaniu cytaty/.
- ³Charakteryzują przepisy proceduralne na kanwie podziału prawa na materialne i formalne, nie przez wszystkich autorów uwzględnianego. Ten podział akceptuje między innymi A.Łopatka, Wstęp do prawoznawstwa, Warszawa 1975 s.262 /cytuje go w tekście/.
- ⁴Uwzględnione w opracowaniu rozumienie kultury prawnej nie jest oczywiście jedyne, jakie występuje w literaturze. Np. P.Winczorek /Teoria ..., s.220/ uważa, iż "Kultura prawna jest pojęciem, któremu nadaje się dwa znaczenia. W znaczeniu szerszym oznacza ona ogół chronionych prawem wartości, całokształt zasad i norm prawa oraz też składających się na doktryny prawno-polityczne znanych danemu społeczeństwu wraz z towarzyszącą tym zjawiskom świadomością prawną". Natomiast w znaczeniu węższym "kultura prawna społeczeństwa to pojęcie zbiorcze, używane dla łącznej charakterystyki stanu świadomości prawnej i stopnia przestrzegania prawa przez adresatów norm". K.Pałecki /O użyteczności..., s.72-3/ dokonał systematycznego uporządkowania używanych określeń "kultura prawna". Wyróżnił: 1/ rozumienie kultury prawnej jako miernika przestrzegania prawa /z pewną odmianą używania tego pojęcia jako miernika popularności postawy legalistycznej w danym społeczeństwie/, 2/ rozumienie kultury prawnej jako miernika stopnia internalizacji norm prawnych, 3/ rozumienie kultury prawnej jako miernika wiedzy o prawie, 4/ rozumienie kultury prawnej jako miernika poziomu świadomości prawnej oraz 5/ rozumienie kultury prawnej jako miernika zachowania ciągłości historycznej prawa. Ponadto pojęcia kultura prawna używa się także dla scharaktery-

zowania działalności osób zajmujących się profesjonalnie prawem. Wyróżnia się tutaj: 1/ rozumienie kultury prawnej jako miernika praworządności oraz 2/ rozumienie kultury prawnej jako miernika sprawności funkcjonowania organów stosujących prawo. Wśród owych różnych określeń kultury prawnej szczególne znaczenie posiada rozumienie jej jako miernika poziomu świadomości prawnej. Świadomość prawna określana jest jako "całokształt ocen i postaw, odnoszących się do obowiązujących lub postulowanych instytucji politycznych i prawnych; ocen, które opierają się na pewnej znajomości prawa, znajomości jego stosowania oraz co najmniej na elementarnym rozeznaniu w funkcjonowaniu instytucji politycznych" /S.Ehrlich, Wstęp do nauki o państwie i prawie, Warszawa 1979 s.195/.

⁵Por. Z.Jarosz, w pracy Z.Jarosz, S.Zawadzki, Prawo konstytucyjne, Warszawa 1980 s.275-9 oraz A.Łopatka, Wstęp ..., s.134-40

⁶A.Łopatka, Wstęp..., s.139

⁷Tamże s.134-5

⁸J.Starościak, w pracy J.Starościak, E.Iserzon, Prawo administracyjne w zarysie, Warszawa 1959 s.42-3

ЭЛЕМЕНТЫ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ УЧИТЕЛЯ В ОТРАСЛИ ЗАКОННОЙ И КРИДИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ

Резюме

В этой статье автор даёт разработку элементов деятельности учителя в отрасли законной и юридической культуры. Автор, на канве научного достижения в этой отрасли, определяет понятие законной и юридической культуры вообще. На основе юриспруденции /правоведения/, автор характеризует также деятельность учителя. В этом контексте экзemplифицирует законные символические действия, а затем и действия отражающие культурные образцы, охваченные законной регуляцией.